

James M. Buchanan

Politika očima ekonoma

Podnetom k vzniku Školy verejnej voľby v šesťdesiatych rokoch 20. storočia bolo nadobudnutie presvedčenia ekonómov, že nie je možné nazerať na ekonómiu bez poznania vzťahu k politike a opačne. Toto poznanie je dobré priblížiť si aj v súčasnosti.

Recenzovaná publikácia je svojím obsahom určitým prepojením fungovania ekonomických princípov vo svetle politického systému. Predstavuje zbierku vedeckých prác amerického ekonóma Jamesa M. Buchanana, ktorý položil základy modernej politickej ekonómie. Publikácia vyšla už v roku 2002 vo vydavateľstve Liberálny inštitút v Prahe, no aj po rokoch je stále aktuálna a prináša výber najdôležitejších myšlienok tvorby Jamesa Buchanana z týchto diel: *The Limits of Liberty* vydanom v The University of Chicago v roku 1975, *Cost and Choice* vydanom v The Markham Publishing Company v roku 1969 a článku *Positive Economics, Welfare Economics, and Political Economy* z roku 1959.

James M. Buchanan dostal v roku 1986 Nobelovu cenu za ekonómiu a zaslúžil sa o rozšírenie Teórie verejnej voľby. Samotná teória na základe ekonomických princípov fungovania trhu popisuje subjekty politického systému a vzťahy medzi nimi: voliča, ktorý zastáva rolu zákazníka; politika, ktorý je producentom politických rozhodnutí; byrokratický aparát, ako predĺženú ruku politických rozhodnutí a záujmové skupiny. Problém, ktorý táto teória rieši nastáva (obdobne ako na trhu), keď aj vo sfére politiky chcú jednotlivé subjekty dosiahnuť maximalizáciu vlastného prospechu.

V prvej kapitole publikácie pod názvom *Náklady a voľba* autor poukazuje na dôležitosť vnímania nákladov, ktoré stoja pri rozhodovaní jednotlivca pri konkrétnej voľbe. Prediktívna ekonomická veda uvažuje o tom, že jednotlivci konajú čisto „ekonomicky“ a snažia sa minimalizovať svoje náklady a maximalizovať prínosy. Autor rozlišuje medzi nákladmi, ktoré ovplyvňujú samotnú voľbu, ktoré vstupujú do uvažovania pred realizáciou samotnej voľby voliča. Tieto náklady označuje ako *náklady príležitostí*, ktoré volič obetuje, ak sa rozhodne pre vybranú možnosť. Na druhej strane treba uvažovať aj s nákladmi, ktoré súvisia so samotným rozhodnutím voliča, po uskutočnení rozhodnutia, teda po vykonaní voľby. Nazýva ich *voľbou ovplyvnené náklady*. Náklady, buď ako prekážka voľby, alebo ako nežiadúci účinok voľby, predstavujú stratu úžitku. V prípade merania nákladov ovplyvňujúcich voľbu, u nákladov príležitostí, je nutné subjektívne vnímanie jednotlivca, ktorý podstupuje voľbu, ktorého sa toto rozhodnutie týka. V prípade hodnotenia dôsledku voľby, prežívanie straty úžitku nemusí byť nesené len samotným voličom, ale stratu môžu niesť aj tretie osoby, ktoré rozhodnutie neučinili.

Druhá kapitola *Konštitučná zmluva* kladie dôraz na potrebu regulácie vzťahov vlastníctva, či produkcie v kolektívnom rozmere prostredníctvom práva a pravidiel. Autor

vychádza zo základnej tézy usporiadania vzťahov jednotlivcov v spoločnosti, ktoré sú poznamenané nerovnosťou. Z pohľadu ekonomiky je nerovnosť daná individuálnymi preferenciami a schopnosťami. Tie ovplyvňujú úžitkovú a produkčnú funkciu jednotlivca. Nemenej dôležitým, ak nie najdôležitejším, je vplyv prostredia, ktoré môže častokrát ovplyvniť pozíciu jednotlivca aj keby spomínané premenné (preferencie, schopnosti) boli u jednotlivcov rovnaké. Rozoberá tiež problém spoluzitia jednotlivcov bez akýchkoľvek pravidiel, čo prirodzene vedie k anarchistickej interakcii, zväčša s negatívnymi dopadmi recipročných externalít. Aby došlo k určitej rovnováhe a dosiahnutiu Paretoho optima, kedy sa nepoškodí určitým konaním ani jedna strana, dochádza prirodzene k akceptovaniu vlastníckych práv a hraníc svojho vlastného chovania. Východiskom je teda spoločná zmluva. Buchanan tvrdí, že pri zmluvnom jednaní má ísť aj o niečo viac než len o obmedzenie správania. Na príklade Väzňovej dilemy poukazuje na dopady správania pri rešpektovaní a nerešpektovaní práv toho druhého, čo vedie k rôznej úrovni dosiahnutého úžitku. Do tejto roviny vstupuje potreba donucovacej inštitúcie, ktorá by zaručovala dodržiavanie pravidiel, ktoré boli dohodnuté v zmluve. Tá by mala byť nezúčastnenou stranou a len dohliadať na to, či pravidlá, na ktorých sa zúčastnené strany dohodli, sa dodržiavajú. Túto rolu by mal spravidla zastávať štát, ktorý vystupuje buď ako ochranársky, resp. produktívny štát.

V tretej kapitole *Leviathanova hrozba* autor nadväzuje na potrebu spravovania spoločnosti štátom, zároveň však zdôrazňuje potenciál hrozby v náraste verejného sektora, ktorý sa doslova stáva Leviathanom (tzv. morská príšera; tu v kontexte suverénneho štátu), aj keď vytvoreným na pozadí fungovania vzťahov voličov, politikov a byrokratov, z ktorých každý má svoje záujmy a každý sa snaží o udržanie svojich pozícií, aj v demokracii. Zároveň zdôrazňuje existenciu dieľčích problémov: u voličov poukazuje na krátkozrakoosť individuálneho volebného správania, aj keď berie do úvahy, že individuálny volič pri voľbe zväžil všetky náklady a prínosy svojej voľby. Politikov rozdeľuje na tých, ktorí majú ideálne predstavy o správe štátu v kontexte prínosu všeobecného dobra; na tých, ktorých vedie túžba po moci; ale aj takých, ktorí usilujú o peňažný zisk zo svojej funkcie. S ich záujmami prirodzene rastú nároky aj na verejný rozpočet a jeho navyšovanie. A byrokrati, teda aparát verejnej správy, ktorý bude mať stále tendenciu k zvyšovaniu verejných rozpočtov z hľadiska zabezpečenia si maximálnych úžitkov, t.j. zvyšovania vlastných príjmov. Na druhej strane, čím väčší je verejný sektor, tým je väčšie zastúpenie voličských hlasov z tohto sektora vo voľbách a ten sa snaží udržať si svoje výhody. Podľa autora, bez toho, aby všetci boli limitovaní určitými pravidlami a hranicami, sila verejnej správy môže viesť k hrozbám zneužívania právomocí jednotlivých zložiek zodpovedných za udržanie spravodlivosti a práva v štáte.

Štvrtá kapitola *Pozitívna ekonómia, Ekonómia blahobytu a Hospodárska politika* sa zameriava na ekonómiu blahobytu, ktorá vychádza z Paretoho optima. Úžitok, ktorý je možné merať, je záležitosťou subjektívnou a pri prijatí efektívnych rozhodnutí je potrebné zohľadniť

tzv. domnelú efektívnosť, ktorá v konečnom rozmere odráža len odhad subjektívnych hodnotových meradiel a teda individuálneho úžitku. Autor vidí potrebu kompenzácií, najmä pri existencii externalít. Zdôrazňuje tiež dôležitosť konsenzu, či diskusie pri väčšinovom hlasovaní. Poukazuje aj na prepojenie rolí pozitívneho ekonóma, ktorý stavia svoje názory na popise fundamentálnych teorémov pozitívnej ekonómie, z ktorých by mali vychádzať návrhy politického ekonóma pre konkrétne rozhodnutia hospodárskej politiky.

Publikácia poskytuje zaujímavý pohľad do modernej politickej ekonómie a keďže je súhrnom vybraných vedeckých výstupov autora, je vhodná najmä pre akademickú sféru, pedagógov ekonomických a politologických predmetov na vysokých školách, no i vedcov v ekonomických, politických a sociálnych vedách. Môže byť tiež vhodným doplnením študijného materiálu i pre študentov ekonomických a politických vied, v zameraní na verejnú politiku a fungovanie verejnej správy. Svojím intelektuálnym štýlom písania obohatí taktiež odborníkov z praxe pôsobiacich vo sfére ekonómie, politológie, ale i filozofie. V neposlednom rade môže priblížiť zákonitosti ekonomiky verejného sektora i samotným subjektom Teórie verejnej voľby, ktorými sú politici, hľadajúci odpovede na otázky získania či udržania moci v kontexte získania hlasov voličov, či samotní voliči - občania, ktorým táto publikácia môže priblížiť zákonitosti politickej ekonómie a ktorým nie je ľahostajné fungovanie a riadenie štátu.

Adresa autora

James M. Buchanan
Politika očima ekonoma
Vydavateľstvo: Liberálny inštitút, Praha
Rok vydania: 2002, počet strán: 136, jazyk: český
ISBN 80-86389-21-9

Recenzent

Ing. Lenka Pčolinská, PhD.
Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach
Fakulta verejnej správy
Katedra ekonomiky a riadenia verejnej správy
Popradská 66, 040 11, Košice
E-mail: lenka.pcolinska@upjs.sk